

Роман КИРЧІВ

Оцінюючи з відстані століття виняткову історико-культурологічну значущість збірника Михайла Максимовича "Малороссийские песни" з 1827 р. і вміщеної в ньому передмови ("Предисловия"), Михайло Грушевський назвав цю публікацію "Маніфестом українського народництва"¹. Тому й стосовно фольклористики як складової частини українського народознавства це метафоричне означення сутнісної природи збірника М. Максимовича цілком надається. Своїм змістом це видання порушувало цілий комплекс українознавчих питань. Але передусім було і залишається явищем фольклористичним. Воно, як уже зазначалося, було певним підсумком, узагальненням дотеперішніх зацікавлень українським фольклором, зокрема народною піснею, і водночас започатковувало новий етап дискурсу, пов'язаного з цим предметом, піднесеного на науковий рівень і тісно поєданого з ідеями романтизму, з його головною темою самотності кожного народу і цінності його історичної та культурної традиції. М. Максимович проникливо збагнув істотність цього нового ставлення до народної культури, усної народної словесності, особливо на ґрунті актуальних реалій буття слов'янських народів. І, зокрема, винятково велика його заслуга, що в цьому дискурсі він визначив український сегмент предметного поля фольклористичних студій та переконливо заманіфестував їх перспективу.

1. Культурно-історична сутність "Малороссийских песен"

"Наступив, здається, той час, — такими словами починається передмова до збірника, — коли пізнають істинну цінність народності... Крацї наші поети вже не беруть в основу і зразки своєї творчості іноземні твори, але прагнуть до якнайповнішого розвитку самотньої поезії, першопочаток якої на рідному ґрунті довго приглушувався чужоземними пересадками і тільки зрідка крізь них пробивався"². Особливо яскравим зразком вияву народності вважає М. Максимович усну творчість простого люду, його пісні, "де звучить душа, натхненна почуттям і казки, де відсвічується народна фантазія", та інші види

простонародної словесності, в якій зберігся відгомін багатьох подій історії, про які в писемних джерелах нічого не мовиться.

Уже в перших словах передмови М. Максимович продовжує і розвиває поширений і часто повторюваний у його час погляд на народну творчість як пам'ятник минулих днів, важливе джерело для повнішого пізнання історії народу, історичних досліджень, пошуків слідів народної міфології, давніх обрядів і вірувань. Водночас він уже в душі романтичних постулатів наголошує, що фольклор — не тільки архів, але й жива реальність, що існує і функціонує в народному середовищі, є істотною складовою його духовності, розвивається і містить багаті можливості для розвитку національної писемності та літературної мови. І більше того, суголосно з поглядами романтиків вважає народні пісні зразками "істинної поезії"³.

У цих теоретичних міркуваннях М. Максимович порівняно зі своїми попередниками та сучасниками значно увиразнює і думки про безпосередній зв'язок збирання і вивчення фольклору з утвердженням літературного статусу народної мови та процесу її розвитку, збагачення, оскільки, за словами вченого, саме в стихії усної творчості найбільш виражена близькість цієї мови до свого кореня і тим самим вона виступає "чистішою в складі та міцнішою в силі"⁴. Це важлива і актуальна теза, зокрема стосовно української народної мови, яка в той час пробивала собі дорогу до літературного вжитку.

В контексті таких теоретичних міркувань про вагу і значення усної народної творчості та її дослідження пояснює М. Максимович свій задум видання "вибору" українських пісень, вважаючи, "що вони будуть цікавими і в багатьох відношеннях навіть корисними для нашої словесності"⁵. Висловлює при цьому переконання, що ці пісні "мають безсумнівне достоїнство і між піснями племен слов'янських займають одне із перших місць"⁶. У подальшому викладі ця теза аргументується і розвивається стислим розглядом основних рис змісту і поетичної специфіки українських пісень. Автор передмови наголошує на зумовленості цих рис

обставинами історичного буття і традиційним багатовіковим укладом господарського життя українців, на основі чого склався їх особливий характер. На формування останнього історично вплинула, за словами вченого, доба Козаччини і, зокрема, піднесено-облагороджуючим чином позначилася Хмельниччина⁷.

Тому на перший план виносить М. Максимович козацькі історичні пісні і думи та пов'язані з добою Козаччини побутові пісні: оповідні балади, а також сповнені глибоких переживань та настроїв ліричні. У творенні і побутуванні ліричних пісень відводить особливу роль жінкам, а тому виділяє в окремий розряд "жіночі пісні", до яких відносить і багаточисельні календарні та родинні обрядові. Стосовно них зауважує: "В цьому відношенні ледве яка країна може назватися такою пісенною, як Малоросія: там кожна пора року, кожне заняття в сільському побуті і в сімейному житті супроводжується особливими піснями"⁸.

До третьої групи після козацьких і жіночих відносить М. Максимович веселі, жартівливі пісні — "іноді дуже забавні, але найбільше такі, при закінченні яких почервоніє стидливість — здебільшого які складають усну власність простолюддя, і не належать до поезії"⁹. Ці пісні за своїм веселим, бадьорим наспівом і ритмічним ладом найчастіше є танцювальними і вживаються не так заради слів, як музики, що часто дуже гарна, наприклад: "Метелиця", "Горлиця", "І шумить, і гуде"¹⁰.

Думку про особливий характер українських пісень доводить М. Максимович головним чином на основі порівняння їх з російськими, оскільки, за його зізнанням, менше знає про пісні інших слов'янських племен¹¹. Щодо форми і мови, він визначає українським пісням середнє місце між російськими і польськими. До перших вони подібні тонічним розміром, тобто сумірністю наголосів і їх рухливості у пісенних рядках, до других, особливо ліричних пісень, — багатством рим, алітерацій і зменшувальних слів, від чого залежать ніжність і гармонійність і чим вони перевершують російські пісні¹².

Але головну суттєву їх відмінність бачить автор у висловленому різному ставленні до дійсності. "В російських піснях виражається дух, покірний своїй долі і підпорядкований її велінням. Великорус не привик брати діяльну участь у переворотах життя, тому він подру-

жився з природою і любить живописати її, прикрашаючи часто, оскільки тільки тут може вільно вилитися його душа. Він не намагається виразити в пісні обставини дійсного життя, а скоріше навпаки бажає мов би відділитися від усього існуючого і, затуливши вухо рукою, хоче, здається, загубитися в звуці. Тому російська пісня відзначається глибокою тужливістю, розпачливим забуттям, якимось роздоляєм і плавною протяжністю"¹³. Все це, продовжує він, меншою мірою притаманне українським пісням, за винятком обрядових, які часто також протяжні. Але визначальною прикметою українських пісень є те, що "будучи виразом боротьби духу з долею, вони відзначаються поривами пристрасті, напруженою твердістю і силою почуття, а водночас і природністю виразу. В них бачимо не безпам'ятність і не зневіру, а скоріше досаду і тугу, в них більше дії"¹⁴.

М. Максимович погоджується з думкою М. Цертелева про перевагу драматизму в українських піснях і додає до того, що прикметна для них тужливість є не просто зовнішньою, а всепроникаючою сутнісною ознакою. Навіть іронія, до якої схильні українці, часто змішується з нею (тугою), з чого виникає "цілком особливий, відмінно гарний рід пісень... — елегійно-іронічних"¹⁵.

Пісні ліричні ("ніжні") "відзначаються незрівнянною простодушністю і природністю, якій в ніякій мірі не суперечать безперервні порівняння. — Дух, не знаходячи ще в самому собі особливих форм для повного виразу почуттів, які зароджуються в його глибині, мимоволі звертається до природи, з котрою він за своєю безпосередністю ще дружній і в предметах якої бачить, відчуває свою подобу значно виразніше і точніше. Тому-то знаходимо так часті порівняння з навколишньою неприкрашеною природою, так часті розмови з буйним вітром, дрібним дощем, чорними хмарами. Смутна, віща зозуля, одинокий явір, плакуча верба і гнучкі лози, тужлива калина, хрещатий барвінок — ці емблеми окремих станів духу мимоволі нагадують його самого, і він виражається ними немовби тому, що інакше не може"¹⁶.

Тут автор знову звертається до порівняння з російськими піснями, в метафорах яких бачить більше штучності, деякого роду довільність і бажання прикрас. Покликаючись на публікації відомих у той час російських літера-

торів Андрія Глаголева¹⁷ і Миколи Гнедича¹⁸, які вважали характерними для російських пісень заперечливі порівняння, М. Максимович відзначає перевагу в українських піснях позитивності порівнянь¹⁹. Відмінність констатує вчений і у виконанні пісень: у росіян краще співають чоловіки, в українців він ставить на перше місце жінок, які часто в цьому занятті досягають високого рівня²⁰. Стосовно мелодики, вважає її однаково гарною і в російських, і в українських піснях, хоч в останніх вона “незрівнянно різноманітніша”, а відмінність у тому, що “в українських немає такого роздолья, але сильніша пристрасть”²¹. Сміховий елемент, гумор в українських піснях, за спостереженням М. Максимовича, грубіший, ніж у польських краков'яках²².

Зупиняємося на викладі і цитуванні цих думок, тез і зауважень з передмови Максимовича, оскільки вони, порівняно з тим, що досі у відомих нам джерелах мовилося про українські пісні, представляють якісно нові елементи їх бачення і осмислення. І річ не тільки в тому, що це погляд з яскраво вираженою романтичною орієнтацією розуміння сутності і значення усної народної словесності. Істотнішим на етапі становлення української фольклористики є, мабуть, чітко заявлений науковий підхід М. Максимовича до характеристики української народної поезії як культурного феномена з глибокою вкоріненістю в історії, тісним зв'язком з життям народу, його мовою, психологією, думками і настроями, осмислення її як невичерпного джерела для розвитку самобутньої національної культури.

У цьому зв'язку особливо важливим і цінним є не просто рефлексії і зауваження про поетичну красу і привабливість українських народних пісень, а оперта на наукові засади досліду аналітична спроба розкриття і з'ясування їх особливого характеру, специфіки змісту і поетики. Тут маємо і перші предметні екскурси у порівняльне вивчення українських пісень, поки що головню в зіставленні з російськими, але, знову ж таки, цінні й науково продуктивні тим, що не обмежуються поверховими емпіричними зауваженнями, а спрямовані до розкриття та зумовленості цих відмінностей історичними й етнопсихологічними чинниками.

Слід також зауважити, що при цьому М. Максимович подає цінні штрихи до ха-

рактеристики національних типів і менталітету українця та великоруса — проблеми, яку дещо згодом висвітлив М. Костомаров у трактаті “Дві руські народності” (1860).

Далі у передмові вказується, що з великої кількості побутуючих у народі українських пісень тільки поодинокі друкувалися в періодичних виданнях та популярних пісенниках — нерідко в попсованому вигляді, особливо щодо їх мови. Автор констатує, що окремого видання “власне українських пісень ще не було” і своїм збірником він намагався “показати досі ще мало відомі багатства народної поезії в справжньому вигляді, тому дотримувався строго вибору і подав пісні або незвичайні за своєю поетичною красою, або такі, що представляють характер думок, домашній побут та ін.”²³ Тим самим наголошує, що його видання не просто збірник, а добірка кращих з художнього погляду й оригінальних змістом зразків народної пісенності.

Характеризуючи мову пісень, М. Максимович відзначає її акцентологічну гнучкість і вільність слів, що відрізняє українську мову від польської і становить немале достоїнство для віршування. У цьому зв'язку він говорить про сприятливість цих якостей української народнопісенної і розмовної мови, її надзвичайної музикальності для літературної поезії. На підтвердження думки наводить “Енеїду” І. Котляревського, баладу П. Гулака-Артемівського “Твардовський” (вільний переспів балади А. Міцкевича “Пані Твардовські”) і вірш С. Писаревського “За Немань іду”, який на той час уже став піснею і так його називає М. Максимович, зазначаючи, що цей твір показує придатність української мови до різних віршових розмірів²⁴.

Передмова Максимовича містить і цілий ряд інших міркувань, які своїм змістом і характером є новаторськими й істотними з погляду процесу становлення фольклористичного мислення і вироблення підходів до аналізу текстів усної народної словесності, зокрема осмислення української народної поезії. Конспективно простежуючи ці моменти, звертаємо передусім увагу на запропоновану автором схему класифікації українських пісень і реалізацію її у збірнику. Щоправда, поділ українських пісень на два основні масиви — чоловічі і жіночі — був, очевидно, запозичений

М. Максимовичем з подібної практики класифікації у збірнику сербських народних пісень Вука Караджича (1823). Але у внутрішньому групуванні українського матеріалу вчений виходив з реалій, тому виніс на перший план чоловічі — козацькі, історичні пісні.

Говорячи про жанрово-тематичні групи українських пісень, Максимович вирізняє ліро-епічні оповідні пісні побутового і “видуманого” змісту, до яких уперше застосовує поняття “балада”. Звертає увагу на пісні з репертуару кобзарів, у яких розповідається про різні події, побудову Києва, закликає збирачів поспішити записати і “зберегти для словесності” ці пам’ятки²⁵. Проникливі спостереження і зауваги висловлює про мотиви, образи й особливості поетичної мови соціально-побутових, любовних і обрядових пісень.

Порівняно з невизначеністю, яка досі існувала в сприйнятті дум, названих їх першим видавцем (Цертелевим) “старинними малоросійськими песнями”, автор передмови робить дальші кроки в напрямку чіткішого жанрового означення цих творів. Уже згаданою заявою про відсутність окремого видання українських пісень, хоч кілька сторінок перед цим у передмові повністю називається видання збірки дум Цертелева²⁶, недвозначно зазначено, що Максимович трактував ці твори як щось якісно інше, ніж звичайні пісні. Назвав ці твори “думами”.

Ця назва, як вказувалося вище, ще раніше вживалася в писемних джерелах і, як можна судити на основі різних даних, походила з українського народного середовища. Це виразно засвідчує вже наведений у першому розділі праці запис в “Анналах...” польського автора XVI ст. С. Сарніцького про оспівування загиблих героїв в елегіях, “званих у русинів думами”. В подібному значенні фігурує ця назва і в інших пам’ятках, у тому числі і в цитованій згадці про “Козацькі думи” як одне з джерел історичних досліджень у промові голови Варшавського товариства друзів наук у 1800 році. Думами назвав деякі свої твори зі збірки історичних пісень (1816) польський поет Ю. Немцевич. Те, що цю назву він узяв з української традиції, засвідчує згадка про “українські думи” в передмові до збірки (докладніше про це також уже мовилося вище).

Чи були відомі М. Максимовичу ці та інші факти вживання назви “дума”? Але, без сумніву, він знав видану 1825 року під цією назвою книжку історичних поем і балад російського поета-декабриста К. Рилєєва (“Думи”) — також, до речі, з виразно зазначеною алюзією до українського її походження. Звертаючись до цієї назви в передмові до збірка українських пісень 1827 р., Максимович покликається на публікацію російського перекладу статті К. Бродзінського “О народных песнях славян” у журналі “Вестник Европы” за 1826 р. (ч. 149, № 13, с. 42–55), з якої наводить цікаве порівняння польським автором українських дум й історичних козацьких пісень з сербськими піснями у виданнях Вука Караджича: “Малоросійські думи відоміші від сербських пісень. У них значно більше солодкої меланхолії, а у вояцьких піснях більше сили і поетичних образів”²⁷.

Від себе Максимович також пише про ці твори: “Особливо знамениті думи — героїчні співи про бувальщини, які стосуються переважно до часів Гетьманщини — до Скоропадського. Їх і тепер ще співають сліпці-бандуристи, яких можна назвати малоросійськими рапсодами”²⁸. Далі зазначає, що “вісім таких дум видав Князь Цертелев”²⁹. Варто зауважити, що у числі надрукованих у збірці Цертелева 10 творів два не були думами, вчений це помітив, тому слушно вказує кількість останніх — вісім. Одну з дум збірки Цертелева Максимович передруковує у своєму збірнику під назвою “Дума о поході Хмельницького в Молдавію”³⁰. Помилково “думами” називає й історичні пісні про Саву Чалого та “Всі покою щире прагнуть” (відповідно “Дума о козаке Саве”, “Дума гетьмана Мазепи”)³¹, маючи на увазі, очевидно, історично-епічний характер їх змісту. Назва “дума” вживається і в примітках збірки³².

Таким чином, уже в цьому першому збірнику М. Максимовича назва “дума” використана як означення певного виду, жанру народної творчості, виокремленого із загального масиву української народної пісенності. Virіzнення ще поки що, за словами К. Грушевської, “з деякою неясністю”³³, переважно на основі епічності, героїко-історичних ознак змісту і приналежності до репертуару професійних виконавців, народних співців-рапсодів кобзарів,

але ще без згадки однієї з найвизначальніших жанрових прикмет думи — її форми, нерівно-складової будови вірша, особливостей ритміки і мелодики. Але вже у наступному своєму збірнику українських пісень, виданому в 1834 р., Максимович вказує і на цей критеріальний аспект, дає в примітці до розділу “Українські думи” таке їх визначення: “Думи є співи, які виключно належать бандуристам. Від пісень відрізняються характером більш оповідальним або епічним і *вільним розміром, вираженням невизначеною кількістю тонічних стоп*, хоча деколи (у відповідності з ліричним характером української поезії) вони переходять у пісню: деколи приймають і відповідний розмір пісенний. Вірші — майже завжди римовані. Зміст їх здебільшого історичний”³⁴. Ця дефініція дум в основному утвердилася у фольклористиці включно до нашого часу.

Отже, маємо підставу констатувати, що Максимович не тільки “вперше вжив” в українській літературі термін “дума”³⁵, але й своїм його поясненням ввів цей термін у ранг наукового поняття і утвердив у фольклористиці як означення одного з найкоштовніших надбань української народної творчості і феноменального явища світової народної епічної поезії.

Після видання збірки Цертелева і його “Розмірковувань про старинні малоросійські пісні” слово Максимовича про думи було принципово важливим на початку розвитку української фольклористики, оскільки не тільки вказувало, але й концептуально окреслювало одну з найголовніших позицій її предмета — історичний епос українського народу. Це слово було істотним і для загального процесу становлення нових українознавчих вивчень. Тим більше, що незабаром своє осмислення дум Максимович збагатить смисловою і науково продуктивною розробкою ідеї про глибоку історичну традицію козацького епосу дум, генетичний зв’язок його з поетичним досвідом епохи княжої Русі-України, зокрема зі “Словом о полку Ігоревім”.

У передмові до збірника 1827 р. автор торкається і деяких інших питань, моментів, що безпосередньо стосуються предметної сфери фольклористики. Зокрема, про змінність, варіювання тексту народних пісень у процесі їх побутування та про врахування ці-

єї обставини збирачем і упорядником. Максимович виключає можливість встановлення, реконструкції “первісного” вигляду пісні на основі зафіксованих її різних фрагментів, але вказує на потребу вивчення, порівняння і узгодження таких текстових різночитань. Зізнається, що й самому йому доводилося “зводити деколи дві (пісні — Р. К.) в одну або одну розділяти на дві”, виконуючи це завдання у відповідності з потребою відтворення правильного змісту, народного духу і мови”³⁶.

Згодом таке розв’язання питань фольклорної текстології було визнане незадовільним, ненауковим. Але в той час, у романтичній фольклористиці, воно було загальнопоширеним — і в ще довірливіших формах. Вважалося, що в усній традиції фольклорні твори часто виступають у негативному, недосконалому, деформованому вигляді, а тому їх тексти потребують відповідної реконструкції засобами контамінації чи диференціації. Максимович все-таки застерігав при цьому на необхідності певних студій над текстом і максимального дотримання відповідності зі змістом, духом і мовою народної поезії.

Значна частина вступної розвідки присвячена питанням граматики і правопису української мови. Це також вельми істотні речі на етапі утвердження мови нової української літератури на основі народної, становлення нового українознавства і в тому числі фольклористики. Максимович вважає недостатнім те, що сказано про граматичні закономірності і особливості української народної мови в “Грамматике малороссийского наречия” О. Павловського (1818)³⁷. Він, до речі, на відміну від останнього й непоодиноким інших сучасників, називає українську мову не *наріччям*, а послідовно — *мовою*, стверджуючи своїми міркуваннями і контекстом зіставлень її самобутність і рівноправність серед інших слов’янських мов, зокрема найближчих сусідів — російської і польської.

Для уникнення різнобою в написанні українських текстів М. Максимович запропонував і відповідно науково мотивував та реалізував у подачі пісень збірника свій правопис, оснований на історично-етимологічних засадах. У зв’язку з різними обставинами цей правопис не прижився на Наддніпрянській Україні. Але вже сама постановка питання про науко-

ве врегулювання української писемної практики була значущою, втім і для фольклористики, — адже йшлося також про вироблення певних нормативів у записах і публікаціях фольклорних творів. Ще варто додати, що цей правопис — так звана “максимовичівка” здобув широке застосування в Галичині, на Буковині і Закарпатті. Його підтримав “Собор руських (українських. — Р. К.) учених” у Львові 1848 р. і аж майже до кінця XIX ст. з різними модифікаціями він вважався офіційним у західноукраїнських виданнях.

Змістовний науково-пізнавальний характер передмови з багатьма небуденними оригінальними думками, аналітичними дослідницькими спостереженнями і відповідним чином аргументованими тезами, покликаннями на різні джерела тощо знайшов продовження і в текстовій частині збірника. Упорядник, як зазначалося, добрав якнайкращі зі змістового і поетичного погляду зразки української народної пісенності. Він подбав про те, щоб збірник давав певне уявлення також про тематичну і жанрову різноманітність цих пісень. Тому поділив його матеріал на чотири розділи (“книги”). У першій вмістив думи про Хмельницького і “Виїзд козака на війну”, взяті із збірки Цертелєва³⁸, історичні козацькі пісні і пісні з історичними мотивами. У другій і третій — ліричні й ліро-епічні, баладні пісні любовної і соціально-побутової тематики. У четвертій — обрядові: по кілька веснянок, зеленосвяткових (“троїцьких”), купальських, жнивних і обжинкових, колядок, щедрівок, одну засівальну (“посипальну”) на Новий рік і одну весільну.

Загальна кількість пісень у цих чотирьох розділах 122 з додатком 5 пісень, які були записані в Галичині (“Поют около Теревовля в Галиции”, “Поют в Галиции”) і одна на Волині (“Поют около Дубна”) і надіслані Максимовичу професором Віленського університету І. Лобойком уже тоді, коли, за словами упорядника, збірник був надрукований³⁹. І ще один додаток у кінці збірника — балада П. Гулака-Артемівського “Твардовський”, яка того ж 1827 року була надрукована в петербурзьких журналах “Вестник Европы” і “Славянин”. Вона подана за окремою пагінацією (С. 1—9), очевидно, з метою проілюструвати найсвіжіший зразок літературного вжитку української народної мови.

Тексти пісень мають подекуди підрядковий пояснення, що стосуються їх виконання, повторення рефренів чи інформації про джерело. Приміром, у примітці до пісні “Козак і Дзюба” вказано, що вона взята із львівського видання “Pielgrzym Lwowski” 1822 р. (С. 92), тобто із розглянутої у попередньому розділі публікації К. Гютнера про народні пісні. Максимович зазначає при цьому, що деякі місця тексту пісні він замінив за іншим варіантом⁴⁰. З публікації Д. Зубрицького про народні пісні у цьому ж виданні за 1823 р. (очевидно, за її передруком у журналі “Вестник Европы” за 1827 р., № 11, с. 194—195) взяв Максимович, як вказує його примітка, і пісню “Шумить, шумить дібровонька”⁴¹.

Ширші коментарі до змісту пісень подає упорядник у кінцевих примітках (“Примечания”) ⁴². Тут побачимо цікаві аналітичні зіставлення мотивів і образів українських пісень з піснями інших народів, зокрема російськими, подекуди дослідницькі заглиблення в їх семантику і поетику, міркування про давні міфологічні витоки, час виникнення і зв'язок пісні з історичними подіями та особами, відомості про функціонування у побутовому й обрядовому контексті, про варіантні відмінності тексту й паспортизаційні дані про нього, звідки чи від кого упорядник брав ту чи ту пісню тощо. Іноді такі коментарі, особливо до обрядових пісень, набувають характеру мініатюрних етнографічних студійок.

До збірника пісень доданий невеликий словник українських слів і виразів з російськомовним їх тлумаченням і поясненням, який був на свій час неординарною працею у галузі української лексикографії, зокрема щодо розробки наукового підходу до цієї проблеми⁴³. У вступному слові Максимович констатує, що досі немає докладного і повного українського словника та що цієї прогалини не заповнюють ні досить докладний словник до “Енеїди” І. Котляревського і невеликі словники до граматики Павловського та збірки дум Цертелєва, ні найповніше порівняно з іншими “Собрание слов малороссийского наречия” Івана Войцеховича (1823)⁴⁴, яке потребує багатьох виправлень. Тому наголошує на потребі “взятися за цей предмет і заохочує до цього діла когось із знаючих своїх земляків, що живуть у самій Україні”⁴⁵.

З характеру тлумачення пояснювальних слів, їх зіставлення з відповідниками інших слов'янських мов, зокрема польської, звертання до історії слова тощо можна зробити висновок, що своїм словничком М. Максимович хотів не тільки допомогти російському читачеві в сприйманні збірника, але й орієнтував на щось більше — опрацювання ґрунтового словника живої української народної мови.

Збірник “Малороссийские песни” мав швидше характер антології — добірки текстів пісень, з яких лише поодинокі мали елементи паспортизації із зазначенням території походження та відомостей, від кого і звідки вони взяті. Важливими, зокрема, є дані, які засвідчують присутність у збірнику пісень із західноукраїнських земель. Це була ремінісценція тієї принципової ідеї, яку далі Максимович утверджува- тиме у своїх працях — про єдність українського фольклорного, мовного і взагалі етнокультурного простору на всій розмежованій загарбницькими кордонами українській землі.

У сукупності всіх згаданих компонентів, багатой змістової наповненості і поважного рівня опрацювання збірник “Малороссийские песни” М. Максимовича взагалі помітно вирізнявся серед рідкісних ще на той час видань подібного типу. Тому не дивно, що він привернув до себе увагу широкої наукової і літературної громадськості не тільки в Росії, але й за її межами. Про нього заговорили у пресі, у колах зацікавлених інтелігентських середовищ, у листуванні. Він став еталонним явищем і, можна стверджувати, що жодне з попередніх видань, які стосувалися України, не викликало такого резонансу.

У науковій літературі вже досить докладно розглянуто і досліджено рецензії та різні інші відгуки на збірник⁴⁶. Зауважимо тільки, що це були не лише захоплені відгуки, але й спроби фахової характеристики народних пісень та оцінки їх видання. В них наголошувалося на потребі продовження збирання народнописаних творів — українських та інших — у такий спосіб, як це зробив М. Максимович.

“Малороссийские песни” зробили ім'я молодого 23-річного їх видавця, ботаніка Московського університету, відомим і послужили своєрідною візиткою, яка відкрила йому двері у високі сфери тогочасної російської літературно-наукової еліти, познайомила з

О. Пушкіним, М. Гоголем та багатьма іншими відомими культурними діячами. Особливе ж враження викликало це видання в колах української інтелігенції, зокрема її молодій верстви, з якої незабаром мала вийти ціла плеяда чільних трудівників на різних полях українознавства, в тому числі етнографії і фольклористики. І що дуже важливо, — у різних частинах України — також і тих, що були поза межами Російської імперії.

“Малороссийские песни” Максимовича, “і особливо натхненний вступ до них”, породили благородне бажання до занять мовою, історією і поезією його батьківщини” в юного тоді учня Переяславської духовної семінарії О. Бодяньського⁴⁷. А інший видатний український вчений М. Костомаров так згадував у своїй автобіографії про своє перше знайомство з цією книжкою під час навчання в Харківському університеті: “Перший раз у житті побув я малоросійські пісні, видані Максимовичем 1827 року... Мене вразила і захопила невідомою чарівністю малоруської народної поезії, я ніскільки не підозрював, щоб така витонченість, така глибина і свіжість почуття могли бути в творах народу... Малоруські пісні в такій мірі охопили всі мої почуття і уяву, що за якийсь місяць я вже знав увесь збірник Максимовича напам'ять”⁴⁸.

Відразу після видання збірник потрапив і до Галичини, тут, у Львівській бібліотеці Оссолинських, до нього припали молоді ентузіасти народності з гуртка М. Шашкевича. Збережена книга записів читачів цієї бібліотеки засвідчує, що в 1832–1833 рр. “Малороссийские песни” тут читали І. Вагилевич, Я. Головацький, М. Шашкевич⁴⁹. Згодом Я. Головацький згадував, що тоді, на початку 30-х рр., він власноручно переписав увесь збірник Максимовича з примірника у бібліотеці Оссолинських⁵⁰. Практика переписування цієї книжки і розповсюдження її у списках набула в той час поширення.

Очевидна річ, що все це було важливим інспіруючим чинником для розгортання фольклористичної роботи, передусім на полі української фольклористики. Тим більше, що збірник Максимовича служив яскравим зразком продуктивності такої праці, обґрунтовував її наукову і загальнокультурну потребу, давав теоретичні і практичні засади її проведення і реалізації.

Браховуючи це, О. Пипін вважав дане видання етапним явищем в українській фольклористиці, в ньому, за словами вченого, задекларовано "визначений погляд на суть та історичне значення народної поезії", який значно випередив осмислення цього предмета попередниками⁵¹. Згодом дослідники особливо наголошували на важливому інспіруючому значенні цього першого збірника М. Максимовича. Ця книжка, — зазначив Ф. Савченко, — "стала на декілька десятиліть вихідним пунктом і моральною базою української науково-культурної роботи"⁵².

Значущість цього видання полягає і в тому, що воно явило в особі його укладача і організатора привабливу, компетентну і авторитетну постать трудівника-дослідника на ниві українського фольклору, фактично першого фахівця, першу особистість наукового рівня в українській фольклористиці.

Тому — трохи докладніше: хто він і чим ще відзначився на полі української фольклористики.

¹ Грушевський М. "Малоросійские песни" Максимовича і століття української наукової праці // Україна. — 1927. — Кн. 6. — С. 1—13.

² Максимович М. Предисловіє // Малоросійские песни, изданные М. Максимовичем. — М., 1827. — С. 1.

³ Там само. — С. II—III.

⁴ Там само. — С. II.

⁵ Максимович М. Предисловіє... — С. III.

⁶ Там само.

⁷ Там само. — С. V.

⁸ Там само. — С. IX.

⁹ Там само. — С. X.

¹⁰ Максимович М. Предисловіє... — С. X—XI.

¹¹ Там само. — С. XII.

¹² Там само. — С. XII—XIII.

¹³ Там само. — С. XIII—XIV.

¹⁴ Максимович М. Предисловіє... — С. XIV. (Підкреслення наше. — Р. К.)

¹⁵ Там само. — С. XV—XVI.

¹⁶ Там само. — С. XVI—XVIII.

¹⁷ Глаголев А. О русских народных песнях // Труды Общества любителей российской словесности при Императорском Московском университете. — М., 1818. — Ч. 11. — С. 38.

¹⁸ Гнедич Н. Простонародные песни нынешних греков. — С.Пб., 1825. — С. XXXIII. До речі, уступі до цієї книжки М. Гнедич порівнює новогрецькі пісні з російськими і українськими.

¹⁹ Максимович М. Предисловіє... — С. XVIII.

²⁰ Там само. — С. XVIII—XIX.

²¹ Там само. — С. XIX.

²² Там само. — С. X.

²³ Максимович М. Предисловіє... — С. XX—XXI.

²⁴ Там само. — С. XXI—XXIII.

²⁵ Максимович М. Предисловіє... — С. VII—VIII.

²⁶ Там само. — С. VII.

²⁷ Максимович М. Предисловіє... — С. VI.

²⁸ Максимович М. Предисловіє... — С. VI—VII.

²⁹ Там само. — С. VII.

³⁰ Малоросійские песни, изданные М. Максимовичем. — М., 1827. — С. 30—32.

³¹ Там само. — С. 33—40.

³² Там само. — С. 214.

³³ Грушевська К. Збірання і видання дум в XIX і в початок XX віку // Українські народні думи. — К., 1927. — Т. 1. — С. XIV; К., 2004 (репринт).

³⁴ Украинские народные песни, изданные М. Максимовичем. Часть первая. — М., 1834. — С. 2. (Підкреслення наше. — Р. К.)

³⁵ Грушевська К. Збірання і видання дум в XIX і в початок XX віку. — С. XIV.

³⁶ Максимович М. Предисловіє... — С. XX.

³⁷ Там само. — С. XXXIV—XXXV.

³⁸ Це зазначено в примітці: Малоросійские песни... — С. 214—215.

³⁹ Малоросійские песни... — С. 223—228.

⁴⁰ Там само. — С. 155.

⁴¹ Там само. — С. 156.

⁴² Там само. — С. 213—222.

⁴³ Малоросійские песни... — С. 181—183.

⁴⁴ Труды Общества любителей российской словесности при Императорском университете. — М., 1823. — Ч. 3.

⁴⁵ Малоросійские песни... — С. 182.

⁴⁶ Див.: Савченко Ф. Перший збірник українських пісень Максимовича // Україна. — К., 1927. — Кн. 6. — С. 25—79; Данилов В. До історії "Малоросійських пісень" М. А. Максимовича // Україна. — К., 1928. — Кн. 4. — С. 23—33; Попов П. М. Перший збірник українських народних пісень // Українські пісні, видані М. Максимовичем. Фотокопія з видання 1927 р. — К., 1962. — С. 238—285.

⁴⁷ Котляревський А. А. Осип Максимович Бодянский // Сочинения А. А. Котляревского. — С.Пб., 1889. — Т. II. — С. 432.

⁴⁸ Костомаров Н. И. Автобиография // Костомаров Н. И. Литературное наследие. — С.Пб., 1890. — С. 28.

⁴⁹ Дзюбан О. Шашкевичана у фондах відділу рукописів Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника НАН України // Шашкевичана. Збірник наукових праць. — Л.; Вінніпег, 2004. — Вип. 5—6. — С. 285.

⁵⁰ Головацький Я. Воспоминание о Маркьяне Шашкевиче и Иване Вагилевиче // Литературный сборник. — Л., 1885. — Вып. 1/3. — С. 11.

⁵¹ Пыпин А. Н. История русской этнографии. — С.Пб., 1891. — Т. 3. Этнография малорусская. — С. 15—16, 26.

⁵² Савченко Ф. Перший збірник українських пісень... — С. 25.

Продовження у наступному номері

The author deeply researches M. Martynovych's folklore collection on the Ukrainian folk songs "Malorosijskie pyesni". The given edition, called Manifesto by Mykhajlo Grushevsky, touches the whole complex of the problems on the Ukrainian studies, but first of all it is an outstanding folklore phenomenon. It became the result of the previous interest in folklore, and folk songs in particular; and at the same time it turned out to be a new level of the discourse. The article suggests cultural and historic interpretation of the given collection.